

F. FERRER I GUÀRDIA I LA MAÇONERIA: UNA APROXIMACIÓ CRÍTICA

PERE SANCHEZ i FERRE

F. Ferrer i Guàrdia va ser iniciat a la maçoneria en la lògia "Verdad", de Barcelona, el 1883 i va escollir com a nom simbòlic, "Zero". L'esmentada entitat comptava entre els seus membres a destacats republicans federals, com Pelai Massanet i Simón, l'advocat Agustí Trilla i Alcover, Rossend Arús i altres maçons de pro com Josep Casañas Llenas i Gil Vilasau Anglada. L'any següent Ferrer i Guàrdia ja era grau tercer i el 1885 s'exilià a París. A França no va pertànyer a cap lògia fins el 1890, quan es va afiliar a "Les Vrais Experts", convertint-se en un "germà" molt actiu que ascendia de grau amb tanta rapidesa com ho feien alguns maçons catalans a l'època. L'any següent ja era grau 18è., el 1893, grau 30è. i el 1897, grau 31è. (1).

L'estudi fet per P. Alvarez Lázaro evidencia que Ferrer tenia compromisos importants amb el GO de França i no pas amb la maçoneria espanyola, pel que havia prestat gran nombre de serveis, entre ells el d'informar a l'obediència francesa sobre les organitzacions espanyoles i alguns dels seus dirigents.

Retornat a Catalunya, Ferrer i Guàrdia no es va afiliar a cap lògia del país, tot i que va mantenir relacions cordials amb el nucli de la Gran Lògia Simbòlica Regional Catalana Balear (GLSRCB), presidida pel tenor federal Eugeni Labán. Ferrer també tenia bones relacions amb els maçons lerrouxistes i el propi Lerroux va assistir el 1904 a una "tinguda" (reunió de treball en la lògia) de la "Redención", on tots tenien tants amics. Ho suggerim no pas per fer costat als autors complotistes com el pare Tusquets o Comín Colomer, sinó perquè la pràctica d'efectuar iniciacions i afiliacions secretes va ser usual al llarg de la Segona República i res ens impedeix de pensar que no es portés a terme la mateixa política en èpoques anteriors. Certs personatges públics podien tenir raons personals o d'altra tipus per mantenir en secret llurs maçonerisme, i d'aquí la pràctica de les iniciacions i afiliacions reservades.

Les relacions de Ferrer i Guàrdia amb la GLSRCB eren bones, però no pas amb el GO Espanyol, minoritari a Catalunya però hegemònic al conjunt de l'Estat i única organització espanyola reconeguda en medis internacionals. Quan Morral va atemptar contra el Rei, el butlletí oficial del GO Espanyol va condemnar enèrgicament el fet, tot recordant que la maçoneria estava obligada a respectar la legalitat i les institucions de l'Estat (2), i en ser detingut Ferrer com a còmplice, en cap moment l'obediència comanada pel republicà Miguel Morayta va sortir en la seva defensa. Encara més, el seu Gran Mestre es va dirigir a la maçoneria italiana — i a la d'altres països — per recomanar-los-hi que no defensessin obertament Ferrer i Guàrdia, ja que estava acusat de compllicitat en l'intent de regicidi. L'actitud del GO Espanyol va ser denunciada per l'anarquista Charles Malato, membre d'una lògia del GO de França (3).

Els dirigents del GO Espanyol tenien un especial interès en

què la maçoneria espanyola es convertís en una institució *normalitzada*, allunyada del clixé conspiracionista i enemiga de l'Estat, que li havien atorgat els seus enemics. I si no podia aspirar a ser respectada per tota la societat espanyola, pretenia almenys obtenir el reconeixement i respecte de què la maçoneria gaudia a les democràcies europees. Defensar en aquests moments un personatge de comportament polític ambigu i radicalitzat com Ferrer i Guàrdia, perjudicava clarament les seves aspiracions i posava en perill la seva estratègia, que començava a donar alguns fruits, encara que minsos.

Per altra banda, el GO Espanyol només auspicia una lògia a Catalunya — la "Lealtad" — i la seva presència a la societat del país era insignificant; tampoc no estava compromesa amb la creació de l'Escola Moderna, contràriament a la GLSRCB. Varen ser les lògies i els germans d'aquesta darrera obediència, i també els nuclis maçònics independents, com la lògia "Constància", qui varen donar el seu suport a les empreses de Ferrer, una part considerable dels quals — és important senyalar-ho — formaven part de les files lerrouxistes. Quan Ferrer fou detingut arran de l'afer Morral, la seva lògia de París es va dirigir demanant ajuda pel seu exmembre al GO Espanyol i no pas a la GLSRCB. Tanmateix va ser l'organització maçònica catalana la que va sortir en la seva defensa, tot i que no va ser fins l'octubre de 1906 que va reivindicar oficialment la innocència de Ferrer:

"El Sr. (i no germà) Ferrer es inocente del delito que se le imputa y pide a todos los hombres libres de todos los países y a todas las entidades progresivas y humanitarias que patrocinan a un inocente y lleven al ánimo de la justicia histórica la persuasión de que el hecho Dreyfus no puede repetirse con Ferrer..." (4).

Quan el juny de 1907 Ferrer va ser absolt i posat en llibertat, aquest va adreçar a la GLSRCB una nota d'agraïment, que l'obediència catalana va publicar al seu butlletí, afirmant que agràia "a los queridos hermanos de la respetable Gran Logia (...) las pruebas de simpatía y de interés que todos os dignasteis demostrarme durante el proceso en que me vi envuelto..."

Pel que fa al maçonerisme de Ferrer i Guàrdia, si la seva afiliació a Catalunya és dubtosa, tampoc són clares les seves vinculacions amb la maçoneria francesa, perquè el 1908 la lògia "Les Vrais Experts" el va expulsar de l'entitat i, per tant, de la maçoneria francesa, argumentant que feia anys no sabien res — maçònicament parlant — de l'antic membre i mai no els havia enviat la seva adreça (5).

Així doncs, l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia havia rebut d'antuvi el suport de la GLSRCB i la majoria dels seus col·laboradors més destacats eren maçons, com Litrán, A. Lorenzo, Eudald Canibell, Jaume Peiró, Jaume Brossa i J.B. Salas Anton, que formaren part de la seva junta directiva. Molts dels seus col·laboradors menys coneguts també eren

(1) Cfr. P. Alvarez Lázaro, "Maçoneria espanyola i ensenyament", a *Maçoneria i educació a Espanya*, Fundació Caixa de Pensions, Barcelona, 1936, pp. 114 i ss. Arxiu del GO de França, doc. de la lògia "Les Vrais Experts"; Biblioteca Nacional de París, FMF, doc. de la mateixa lògia; per la "Verdad", de Barcelona, Arxiu Històric Nacional, Salamanca, fons de maçoneria, Llig. 619 A, exp. 4.

(2) Boletín Oficial del GO Español, XIV, n. 170, Madrid, 27 de juny de 1906, pp. 85-86.

(3) Malato, Ch., *L'assassinat de Ferrer. Eclaircissements*, Ginebra, 1911.

(4) Boletín Oficial de la GLSRCB, VII, n. 55, gener de 1907, p. 2.

(5) P. Alvarez Lázaro, op. cit., p. 117.

maçons, com Rogelio Columbié, mestre del centre ferrerià, col·laborador del seu butlletí i de la Lliga Internacional per a l'Educació Racional de la Infància, fundada per Ferrer (6).

Quan es va inaugurar el centre escolar, el federal Ignasi Bo i Singla, membre de la "Redención", va felicitar des de les pàgines del butlletí oficial de la GLSRCB al "querido amigo y hermano nuestro, el Sr. Ferrer i Guàrdia..." (7).

Altres maçons destacats com Odón de Buen i el doctor Andrés Martínez Vargas (Rector de la Universitat de Barcelona durant la dictadura de Primo) impartiren classes a l'Escola Moderna els diumenges al matí.

En esclatar els fets de la Setmana Tràgica —o Gloriosa, segons les versions— les lògies varen abandonar immediatament les activitats a fi de que ningú pogués implicar-les en els fets, que totes sense distinció condemnaren. El GO Espanyol no va fer cap declaració sobre els successos de juliol de 1909 i no és fins el novembre de 1910 que el seu butlletí oficial va publicar una referència a Ferrer i Guàrdia.

Uns mesos abans de l'esclat revolucionari, el butlletí de l'obediència catalana s'havia deixat de publicar i no va reaparèixer fins el novembre de 1909, dos mesos després de fer-ho els diaris "El Progreso", de Lerroux, i "El Poble Català", dels nacionalistes republicans.

El butlletí de la GLSRCB sortia al pas de les acusacions fetes per la reacció catòlica, que pretenia atribuir a la maçoneria la direcció i l'execució dels fets de juliol, la qual cosa negava taxativament i amb raó, encara que no tenia inconvenient en atribuir-se altres fets polítics importants. Afirmava, —ni més ni menys— que havia calgut "una pequeña indicación para que se demostrara la eficacia de la Solidaridad mundial masónica y tomando al pie de la irracional condena y ejecución de Ferrer i Guàrdia, levantaron nuestros hermanos el grito de ¡Abajo el fanatismo clerical!, causando la caída de la comunidad jesuítica gobernante en España".

És a dir, que la caiguda del govern conservador encapçalat per Maura era atribuïda a la maçoneria internacional. I per acabar de confondre més les coses, la nota oficial afirmava:

"Es natural que, abrigándose bajo las banderas de la masonería hombres de todas las opiniones políticas, los hechos ocurridos antes y después de la llamada lamentable semana de julio tuvieran alguna influencia en los trabajos de las entidades masónicas; pero confiamos en que la experiencia de lo sucedido habrá demostrado a los masones el peligro que ha corrido la libertad..." (8).

És força curiós que la mateixa GLSRCB formés als seus enemics de nous arguments perquè poguessin continuar afirmant que existia un centre maçònic mundial que feia pujar i caure governs mitjançant "una pequeña indicación". Un cop més es repeteix la història —i no serà pas la darrera— en què una acusació de la reacció serà canviada de signe pels maçons i convertida en una reivindicació (9).

Si bé l'obediència catalana acostumava a incorporar al seu patrimoni polític tots els fets presents o passats de signe progressista o que perjudicessin el catolicisme, cal tenir present també que a la GLSRCB hi eren afiliats —o ho faran aviat— personatges destacats del lerrouxisme com Rafael Guerra del Río, Eladi Gardó, Josep Ma. Serraclara, S. Valentí Camp o Josep Jorge Vinaixa, membre de la lògia "Adelante" i, uns anys després, del Suprem Consell de la GLSRCB. Tots ells reivindicaren posteriorment ésser els impulsors de la Setmana Tràgica.

Passat el perill de la repressió, tothom —maçons i no maçons— s'apressuraren a reivindicar la figura i la memòria de Ferrer i la seva tasca educativa, el qual va resultar ser de molta més utilitat per les causes maçònica, lerrouxista i republicana en general, com a ídol mort i no com a protagonista viu. Els mites floreixen en la mesura de llur utilitat i el polèmic fundador de l'Escola Moderna servia a quasi tots: els permetia d'atacar la monarquia, que havia permès el seu "assassinat", com també al conservadorisme i el catolicisme, autor o principal inductor de la seva condemna a mort. És així com un pedagog més que mediocre va ser convertit en model a imitar, col·locat a l'alçada dels millors educadors del món. Els anarquistes feren el panegíric de la seva figura accentuant els trets anarquitzants i els republicans, el seu republicanisme. Els lliurepensadors el convertiren en el gran màrtir del lliurepensament, lloat repetidament en els congressos internacionals que el moviment celebrarà a partir d'ara. Finalment, els maçons comptaran amb un màrtir més i el "germà Ferrer" mereixerà que uns anys després es fundin lògies amb el seu nom. Poc després del seu afusellament ja hi ha maçons que escolleixen com a nom simbòlic el de "Ferrer".

L'impacte que, a nivell internacional va tenir l'execució de Ferrer sí que va ser obra en gran part de la maçoneria, però també dels seus companys de viatge, els actius lliurepensadors i també, evidentment, dels anarquistes. No podem negar la considerable capacitat de movilització demostrada pels maçons peninsulars i europeus, que s'abocaren a celebrar actes públics en honor del pedagog espanyol i publicaren un nombre important de llibres i fulletons, donant a conèixer la seva tasca i la injustícia que l'estat espanyol havia comès. Així, aconseguiren donar la impressió que tota Europa i Amèrica clamaven contra el govern i la monarquia espanyola. Òbviament que el to hagiogràfic, la retòrica i els tòpics propis de l'època quan es parlava d'Espanya presidiren les campanyes pro Ferrer. L'octubre de 1909 el butlletí oficial de "Bureau International de Relations Maçonniques", de Suïssa, afirma que s'ha pretès atemptar contra l'ideal maçònic, i que la memòria de Ferrer serà immortalitzada amb les de Giordano Bruno, Etienne Dolet, Vanini, etc. La publicació maçònica afirma que a Espanya morien cada any 50.000 nens per malalties contretes a l'escola, a causa de les deficients condicions higièniques, com també que dotze dels disset milions d'espanyols eren analfabets (10).

Els maçons del GO de França varen ser els primers a lloar el màrtir Ferrer en grans actes oficials. Al congrés de les lògies de París, celebrat el 30 d'octubre de 1909, S. de Plauzoles (que també era membre del Comitè central de la Lliga dels Drets de l'Home) va ser l'encarregat d'elogiar Ferrer i la seva obra escolar. Va situar-lo ideològicament en l'anarco-comunisme, en la línia de Kropotkin i Reclus, encara que partidari d'una república laica i social en l'etapa prèvia. En referir-se a la realitat espanyola va dir que "els jesuïtes hi regnen com a amos absoluts" i que "la Santa Inquisició encara no està morta a Espanya; ha passat de les mans dominicanes a les dels jesuïtes" (11).

Per justificar la passivitat manifestada per la maçoneria espanyola en les campanyes que lliurepensadors i maçons europeus duïen a terme en favor a Ferrer i Guàrdia, el GO Espanyol va adreçar a diverses obediències europees un comunicat, reproduït al seu butlletí oficial l'octubre de 1909. En ell es declarava que aquí s'havia conegut la sentència condem-

(6) P. Sánchez Ferré, "Maçoneria i educació a Catalunya", a *Maçoneria i educació a Espanya*, pp. 176 iss.; *Boletín de la Escuela Moderna*, edició a cura d'Albert Mayol, Tusquets Ed., Barcelona, 1978; Jaume Brossa, un dels membres de la Junta Consultiva de l'Escola Moderna, va ser el representant de la GLSRCB al congrés maçònic de París del 1900.

(7) "Boletín Oficial de la GLSRCB", I, N. 17-18, 31 de desembre de 1901, pp. 19-21.

(8) *Op. cit.*, IX, n. 63, novembre de 1909, pp. 1-2. El Gran Mestre E. Labán afirmava que ningú havia estat condemnat per ésser maçó.

(9) L'ultradretà Comitè de Defensa Social va acusar la maçoneria de ser la impulsora de la Setmana Tràgica, però fins i tot F. Cambó va afirmar que "la maçoneria internacional prengué l'afer amb el més gran entusiasme"; vegeu "La Vanguardia", 8 de setembre de 1909, p. 3 i *Memòries*, Barcelona, 1976, p. 173, respectivament.

(10) L'òrgan oficial de l'influent "Bureau International de Relations Maçonniques", VII, n. 21, octubre-novembre de 1909, p. 204.

(11) "L'Acàcia", VII, n. 79-80, París, juliol-desembre de 1909, pp. 122-135. El 1908 Ferrer Guardia es va declarar "republicà-comunista": "El Progreso", 8 de desembre de 1908 i 13 d'octubre de 1910, p. 1.ª

natòria de Ferrer quasi simultàniament a la seva execució. Quan a la possibilitat de salvar-lo, Morayta afirmava que alguns destacats germans del GO Espanyol varen realitzar gestions prop del govern per tal que no fos executat, però el clergat era "l'amo del poder" i es negava a perdonar Ferrer, especialment perquè era maçó, ja que al judici el seu mandil i el cordó del grau de Mestre del GO de França varen constituir proves acusatòries.

La causa era perduda d'avant, argumentava el GO Espanyol, perquè el catolicisme s'havia manifestat plenament decidit a acabar tant amb la seva persona com amb el que ella significava.

Tanmateix, Morayta conclou afirmant que, gràcies als esforços del republicans, liberals i dels demòcrates en general, havia caigut el govern de "la dictadura clerical que deshonrava España delante del mundo civilizado (...) y la batalla definitiva contra el clero se prepara, la cual deben afrontar liberales, demócrata-monárquicos, republicanos, socialistas y francmasones" (12).

Un temps després el GO Espanyol es dirigia al seu homònim francès agraïnt-li el "noble interés que la intelectualidad mundial había demostrado en favor de la causa de Ferrer". La nota citava expressament les peticions adreçades al Congrés espanyol que havien fet maçons, republicans i lliurepensadors de Bèlgica, França, Anglaterra, Itàlia, Suïssa i Bohèmia. I un cop més s'insistia en la inevitable condemna de Ferrer, com també en la inutilitat de les simples protestes, donada la situació política del país. Però malgrat la mort de Ferrer, Morayta valorava positivament la campanya, ja que a partir d'ara a Espanya seria molt difícil "matar un home per les idees que professi; i a més, Espanya veu allunyar-se el perill del retorn al poder dels reaccionaris i s'hi ha afermat la llibertat de pensar. (...) El reconeixement que l'Espanya del futur us deu, no l'oblidarem mai" (13).

És palès, al nostre entendre, que la maçoneria espanyola havia assumit una posició que els seus germans europeus no acabaven d'entendre, però que tampoc havien estat informats correctament de tots els factors que concorregueren en els fets de la Setmana Tràgica. Per altra banda, el GO Espanyol mai va sentir massa simpatia per la persona de Ferrer i no veia del tot clares les actuacions del pedagog i revolucionari. I si bé el GO de França havia expulsat feia ja alguns anys a Ferrer i Guàrdia, això no l'impedia ara de fer grans pronunciaments en memòria del "germà" Ferrer, víctima d'un catolicisme que preocupava no només a Espanya, sino també a França, Bèlgica o Itàlia. Ferrer era un mite de gran utilitat a maçons i republicans lliurepensadors en la seva lluita contra l'Església dels respectius països. El mite va créixer, doncs, en la mesura de la seva utilitat.

Pel que fa al GO Espanyol, tant aviat com les circumstàncies ho permeteren, els seus dirigents varen decretar que anualment totes les lògies celebressin tingudes fúnebres en memòria de Ferrer. El 10 de juny de 1911, a la seu central de l'obediència es va descobrir una làpida commemorativa en honor del pedagog afusellat, i varen fer parlaments destacats maçons com Augusto Barcia, Luis Morote i Luis Simarro, a més de M. Morayta (14).

El novembre de 1910, el butlletí de la GLSRCB reapareixia publicant una nota breu en la que s'agraïen les manifestacions de protesta rebudes arran de l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, tot afirmant que havia estat "una víctima más del holocausto de la libertad de conciencia, pero no importa, ¡adelante siempre!" (15).

Tant aviat com les condicions ho varen permetre, els lliurepensadors i la maçoneria més pròxims al lerrouxisme es

disposaren a organitzar un congrés a Barcelona que, sota la capa del lliurepensament, pretenia convertir-se en un gran acte d'homenatge a Ferrer i Guàrdia. Com uns anys abans, es pretenia també demostrar que Barcelona no era monàrquica ni catòlica, sino republicana i lliurepensadora. En aquesta ocasió els homes de la GLSRCB varen restar en un discret segon terme, tot i que va ser una de les entitats adherides al congrés, així com la seva lògia "Ciencia y Libertad" de Sant Martí de Provençals. De fet, el congrés es convertirà en una manifestació filo-maçònica i lliurepensadora lerrouxista, amb absència igualment de l'esquerra catalanista, que havia estat la segona força a les eleccions del mes de maig, però que viu apartada completament de semblants activitats. Recordem la pèssima opinió que Pere Corominas tenia de Ferrer i Guàrdia. Tanmateix, donen oficialment suport a l'acte el Centre de la UNFR i el d'Unió Republicana, així com l'Ateneu de la UNFR de Gràcia.

A finals de setembre de 1910 "El Progreso", de Lerroux, anunciava el pròxim congrés en aquests termes:

"El librepensamiento internacional en Barcelona. La masonería, el librepensamiento, la Liga de los Derechos del Hombre se reúnen para verificar este acto conmemorativo". És evident que "ese acto conmemorativo" era en honor de Ferrer. Entre els personatges que havien promès la seva assistència destaquem a S. Magalhaes Lima, cap del lliurepensament i de la maçoneria portuguesa, així com el diputat francès M. Sembat, també dirigent del lliurepensament i membre del Suprem Consell del GO de França.

Encara que ningú s'ho havia de creure —i menys encara les autoritats policials— el diari radical puntualitzava que no es pretenia commemorar l'afusellament de Ferrer i Guàrdia, sinó que "se trata sólo de la celebración del Congreso Libre pensador que comenzará en Barcelona, el 13 de Octubre", és a dir el dia en què va ser afusellat... (16).

Mentre es preparava el congrés, a Portugal va ser proclamada la República, efemèride molt celebrada pels republicans d'aquí; "El Progreso" saludà l'esdeveniment amb un "Viva Portugal, viva la Democracia Ibérica".

Els ponents del congrés foren Fabián Palasi, mestre de ILE de Sabadell i membre de la lògia "Osiris" d'aquesta ciutat, C. Litrán, Odón de Buen, Jaume Anglès, Laura Mateo, Angeles López de Ayala, S. Pey Ordeix i F. Lozano.

Estava anunciada la presència de B. Pérez Galdós, però finalment no va assistir-hi. Tots eren maçons excepte Laura Mateo i Jaume Anglès.

El dia anterior a la celebració del congrés "El Progreso" ja anunciava que el mateix se celebrava "en señal de duelo por el fusilamiento de Ferrer", tot anunciant que els diputats republicans per València Azzati i Barral (ambdós eren també maçons) i Magalhes Lima anirien, juntament amb altres personalitats, a dipositar una corona de flors a la tomba de Ferrer.

Tal com estava previst, el matí del dia tretze un nodrit grup encapçalat pels organitzadors del congrés varen dirigir-se al cementiri de Montjuïc, però la policia va impedir que el públic se sumés al grup, aconseguint evitar que l'acte es convertís en una manifestació multitudinària en honor de Ferrer. Al dia següent "El Progreso" afirmava que l'acte del cementiri havia estat en memòria "del insigne mártir de la Revolución gloriosa de julio" (17).

El congrés se celebrà al Palau de Bellas Artes, en el que actuaren de secretaris diversos maçons com Eladi Gardó i Lluís Umbert. Lerroux s'hi va adherir enviant a Litrán un donatiu de 100 pessetes. Hi varen donar el seu suport vint lògies catalanes i un nombre molt superior d'entitats lliure-

(12) "L'Acàcia", juliol-desembre de 1909, pp. 248-249.

(13) "L'Acàcia", n. 8-9, gener desembre de 1911, pp. 537-538.

(14) "Boletín Oficial de la GLSRCB", X, n. 64, novembre de 1910, p. 7.

(15) "El Progreso", 23 de setembre de 1910, p. 2.

(16) "El Progreso", 14 d'octubre de 1910, p. 1.

pensadores, obreres, republicanes i també espiritistes, que mai faltaven a actes d'aquesta mena. Les sessions varen discurrir amb normalitat i la policia només va impedir les manifestacions públiques fora del local.

Es demanà l'indult pels presos de la Setmana Tràgica i, entre varies propostes presentades, es va aprovar una referent a la creació de l'escola neutra i les universitats populars (18).

El dia següent a la inauguració del congrés, els diputats del Partit Republicà Radical al Parlament varen treure a debat el procés Ferrer, del que es demanaria la revisió. El tema va ser debatut a la Cambra el 27 de març de l'any següent.

La GLSRCB va referir-se al congrés en el seu butlletí afirmant que havien estat maçons els principals organitzadors i que l'obediència hi va ser representada pels venerables mestres de les lògies "Redención" y "Humanidad", essent el cap de la primera, president d'una de les sessions. En la breu nota no hi havia cap referència a Ferrer i Guàrdia ni tampoc en números posteriors tornaran a parlar del tema.

Amb tot, Ferrer i Guàrdia ja estava plenament incorporat al patrimoni polític i cultural de la maçoneria, sense que els germans es preguntessin què tenia en realitat de maçònic el seu sistema, a més de la coeducació de classes. Perquè el lloat pedagog era un home preocupat obsessivament en denunciar els mètodes i la naturalesa de l'enemic, però no va aportar res de nou en el camp pedagògic i a la seva escola no hi imperava l'esperit de tolerància que deia defensar la maçoneria. Cal recordar que un altre pedagog contemporani i oposat seu —Fabián Palasí—, que no va patir una mort exemplar, afirmava quelcom tant maçònic com que l'escola laica no havia de ser anticatòlica ni anti res, sino simplement "escola civil" (19).

Palasí havia dit que els mètodes de Ferrer incitaven a l'odi i la tolerància. Al nostre entendre, eren aquests principis els que havien de prevaler en la tasca pedagògica dels maçons.

Més que adults intel·lectualment madurs i reflexius, l'Escola Moderna —com moltes d'anarquistes— preparaven combatents adocrinats amb llibres panfletaris a l'estil del conte de Paraf-Javal *Las dos Judías*, on "Jamalajà Telabusques, ladrón y explotador, triunfa y Mustafá Salsípuedes muere de hambre y de honradez, como conviene y exigen los sagrados principios de patria, propiedad, familia y religión de nuestros padres" (20).

No hi ha dubte que calia combatre els mètodes escolars vigents i l'hegemonia de l'ensenyament que exercia el catolicisme, però posats a definir quina era l'alternativa maçònica —i no la d'un determinat grup de maçons— a aquella situació, creiem que aquesta no era pas la de Ferrer i Guàrdia, perquè hi havia altres maneres de lluitar per la societat democràtica i civil molt més conformes amb la filosofia i les doctrines maçòniques, força allunyades dels principis i del tarannà d'un pedagog i revolucionari com Ferrer i Guàrdia.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Declaracions del GO de França i del GO Espanyol sobre el cas Ferrer (Paris i Madrid, octubre de 1909).

"L'Acàcia", VII, n.º 79-80, juliol-agost de 1909, pp. 246-249.

POUR NOTRE F. FERRER (Le GO de France)

Aux Puissances Maçonniques et a tous les Ateliers de la Fédération. TT.CC.FF.

Le Grand Orient de France, douloureusement ému par l'exé-

cution politique de Francisco Ferrer après un jugement sans garantie, ne peut demeurer silencieux.

Il avait espéré, avec tous les hommes de coeur et de raison, que les gouvernants actuels de l'Espagne sauraient élever leur pensée assez haut pour entendre la voix de la Conscience Universelle.

Vain espoir! Devant la marche du progrès indéfini de l'Humanité s'est dressée une force d'arrêt dont les principes et l'action visent à nous rejeter dans la nuit du Moyen-Âge. Elle a frappé en Francisco Ferrer l'apôtre de la Vérité et de l'Emancipation intellectuelle de l'Espagne. Elle l'a frappé selon la procédure de l'Inquisition où les règles les plus ordinaires de la Justice sont abolies.

La protestation de l'Humanité tout entière n'a pu le sauver, cède de l'Inquisition où les règles les plus ordinaires de la vraie morale humaine.

Ferrer fut des nôtres, car il savait que, dans l'âme maçonnique, s'exprimait le plus haut idéal qu'il soit donné à l'homme de réaliser. Il affirma jusqu'à la fin les principes de fraternité, de pensée libre, de tolérance. Il y puisa la haute sérénité qui lui fit envisager la mort sans défaillance, et qui lui permit une "entière courtoisie" à l'égard de ses bourreaux, depuis sa "mise en chapelle" jusqu'à l'instant de son supplice. Ce qu'on a voulu atteindre en Ferrer, c'est l'Idéal maçonnique. Mais la Vérité ne périt pas. L'Evolution se poursuit, en dépit des forces adverses, au-dessus des partis et des régimes sociaux. Elle triomphera du présent comme elle a triomphé du passé.

La mémoire de Ferrer s'immortalisera avec celle des Giordano Bruno, des Etienne Dolet, des Vanini et de tant d'autres demeurés obscurs qui ont lutté pour le Progrès et la Vérité.

Le Grand Orient de France, fidèle à sa mission civilisatrice, proteste hautement, au nom de ses cinq cents Ateliers répartis sur toute la surface de la Terre, contre ce sursaut de barbarie.

Il affirme son inébranlable confiance dans la victoire définitive de la Science sur le dogme, de la Raison sur la crédulité, et salue en Ferrer "très grand et très bon" un des martyrs de la Libre Pensée.

O. de Paris, le 14 Octobre 1909.

Le Président du Conseil de l'Ordre, DESMONS.

Les Vice-Présidents, BOULEY, J.-B. MORIN.

Les Secrétaires, COURCENET, MILLE.

Le Garde des Sceaux, JOURDE.

"L'Acàcia", VII, n.º 79-80, juliol-agost de 1909, pp. 246-249.

GRAND ORIENT ESPAGNOL (Circulaire N.º 53)

Parue dans le Bulletin Officiel du 29 Octobre 1909.

A tous les Grands Orient, Grandes Loges et Suprêmes Conseil qui sont en relations avec nous.

III et TT.CC.FF.

Le Franc-Maçonnerie mondiales s'est adressée au Grand Orient Espagnol avant l'exécution de Ferrer, pour l'inviter à intervenir en faveur de sa grâce.

L'Espagne a connu la sentence presque en même temps que l'exécution. La Franc. Maç. n'avait pas hésité et avait fait demander, quand il en était temps encore, par l'entremise de nos chers FF., la libération du prisonnier. Mais il était évident que le clergé, qui est le maître du pouvoir, ne lui pardonnerait pas; il le haïssait trop pour sa propagande et sa qualité de Franc-Maçon.

Comme pièce à conviction, on présenta au Conseil de guerre qui le jugea, son tablier et son cordon de Maît. du Grand-

(18) "El Progreso", 16 d'octubre de 1910.

(19) Buenaventura Delgado, "Lliurepensament i educació a Catalunya a la primera de segle", a *Maçoneri: i educació a Espanya*, p. 231.

(20) Citat per J. Romero Maura, *La Rosa de Fuego*, Grijalbo, Barcelona, 1974, p.417.

Orient de France, pour bien lui faire un crime de son activité Maçonnique.

Heureusement, un moment d'énergie des libéraux, des démocrates et des républicains a suffi pour renverser en quelques heures la dictature cléricale qui déshonorait l'Espagne devant le monde civilisé.

Notre malheureuse nation a été la victime constante du Vatican qui, par tradition séculaire, a pris l'habitude de la considérer comme une vassale; elle a succombé plusieurs fois sous le joug, et c'est ce qui a rendu impossible dans notre pays le progrès normal de la liberté.

Aujourd'hui, par bonheur, la bataille définitive se prépare; les cléricaux ont encore l'arrogance de dire: "La place est à nous, retirez-vous!". Vous, c'est-à-dire les libéraux, les dé-

mocrates-monarchiste, les républicains, les socialistes, les Francs-Maçons; en un mot les meilleurs.

Certes, la lutte va s'engager sans retard; nos ennemis comptent sur l'Eglise, sur la finance, sur les hautes classes, sur la Monarchie; nous, nous aurons pour nous le droit et le nombre.

Nous vous donnons l'assurance, Très Chers FF., que dans cette heure difficile, la Franc-Maç. fera son devoir.

Recevez le salut fraternel que nous vous adressons.

Or. de Madrid, le 23 octobre 1909 (E. V.).

Le Gr. Maît., Président du cons. de l'Ordre, DR. MIGUEL MORAYTA, 33.º

Par ordre: Le Gr. Secrétaire-Adj., BASILIO LANCHA DE LA CRUZ, 13.º